

โคลงโลกนิติ สายธารแห่งศีลธรรม Klong Lokkanit: The Stream of Morality

วรรณศิริ ตั้งพงศศิริ
Wannasiri Tungpongthiti

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษาโคลงโลกนิติ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ซึ่งเป็นวรรณกรรมคำสอนที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย โคลงโลกนิติใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย และมีความดีเด่นด้านเนื้อหาที่สอนให้ผู้อ่านเข้าใจความเป็นมนุษย์ เรียนรู้ระเบียบแบบแผนของสังคม ยกย่องสิ่งดีงาม ละเว้นและอยู่ให้ห่างจากสิ่งชั่วร้าย จากการศึกษาสามารถแบ่งคำสอนหลักๆ ได้ 10 หัวข้อ คำสอนที่พบมากที่สุด คือ คำสอนที่ให้อภัยพิจารณาและเท่าทันการสมาคมกับคนประเภทต่างๆ เนื้อหาของโคลงโลกนิติจึงทรงคุณค่าอย่างยิ่ง กล่าวคือ เป็นคำสอนที่มีเหตุผลตามหลักความเป็นจริงทั้งทางโลกและทางธรรม คำสอนต่างๆ สามารถนำไปปรับใช้ได้ตามยุคสมัย อีกทั้งมีคติสอนใจให้แก่ผู้คนทุกระดับ

Abstract

This article aims to study Khlong Lokanit, composed by Krom Phraya Dechadisorn. This doctrine literature is well-known to the public due to the simplicity of language, making the poetry easily accessible. Khlong Lokanit is also distinguished by its contents which convey the following messages to its readers: to teach the concept of being a noble man; to explain social norms and moral attitudes; to value goodness and to avoid evil. This study has categorized the doctrines into ten issues. However, the dominant teaching is the lessons of consideration and awareness on how to socialize with different types of people. Therefore, the essence of Khlong Lokanit is profoundly valuable whether as practical lessons in daily life or as universal truth in Buddhism concepts. Moreover, the teachings are adaptable for all times and are thought provoking for all types of people.

ความเป็นมา

โคลงโลกนิติเป็นวรรณกรรมคำสอนที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายมากที่สุดเรื่องหนึ่ง เพราะมีผู้นำมาประพันธ์อีกหลายสำนวน และมีผู้นิยมนำมาจัดพิมพ์เผยแพร่อยู่เสมอ¹ เนื่องจากมีเนื้อหาที่เป็นคติสอนใจ นำไปใช้เป็นหลักประพฤติปฏิบัติได้ในหลายสถานการณ์ และคำสอนต่างๆ ก็ยังคงใช้ได้กับทุกยุคทุกสมัย และถึงแม้จะประพันธ์ด้วยโคลงสี่สุภาพ แต่กวีก็ใช้คำที่เข้าใจง่าย ผู้อ่านไม่จำเป็นต้องมีความรู้ลึกซึ้งด้านวรรณคดีก็สามารถเข้าใจเนื้อหาสาระได้ไม่ยาก อีกทั้งโคลงโลกนิติฉบับ “ประชุมโคลงโลกนิติ” เป็นหนึ่งในหนังสือดี 100 เล่มที่คนไทยควรอ่านซึ่งได้รับ

¹ ตั้งแต่ฉบับพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกปี พ.ศ. 2460 ของหอพระสมุดวชิรญาณ จนถึงปัจจุบันปี พ.ศ. 2553 ฉบับถอดความของโกวิท ตั้งตรงจิตร

การพิจารณาจาก “โครงการวิจัยเพื่อคัดเลือกและแนะนำหนังสือดีในรอบศตวรรษ” ที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ความเป็นมาของโคลงโลกนิติเชื่อกันว่ามีมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา โดยนักปราชญ์ในสมัยนั้นได้คัดเลือกหาคาถาสุภาษิตภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่ปรากฏในคัมภีร์ต่างๆ เช่น คัมภีร์โลกนิติ คัมภีร์ธรรมนิตี คัมภีร์ราชนิตี หิโตปเทศ เป็นต้น และนำมาถอดความแล้วเรียบเรียงแต่งเป็นโคลงโลกนิติ

จากการศึกษาของ นิยะดา เหล่าสุนทร (2542, น. 7) เรื่องโคลงโลกนิติ: การศึกษาที่มาได้ข้อสรุปว่า โคลงโลกนิติมีที่มาจากคัมภีร์ภาษาบาลีและสันสกฤต คือ คัมภีร์โลกนิติ (แสง มนวิฑูร ได้แปลเป็นภาษาไทยใช้ชื่อว่า โลกนิติปกรณ์) ธรรมนิตี ราชนิตี ธรรมบท ชาดก จาณกยศตกะ วายการศตกะ และหิโตปเทศ ทั้งนี้ชื่อของ “โคลงโลกนิติ” เพราะเหตุที่นำคาถามาจากคัมภีร์โลกนิติมากที่สุด แต่ต่อมาเมื่อมีการแต่งโคลงโดยอาศัยคัมภีร์อื่นๆ ประกอบกับมีโคลงโลกนิติจำนวนมากที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของกวี ดังนั้นชื่อของโคลงโลกนิติ จึงน่าจะมีความหมายในวงกว้างว่า “ชี้หรือแนะ (ประโยชน์) แก่โลก” (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542, น. 239-240)

ในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2374 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) และมีพระราชดำริให้จารึกวิชาการสาขาต่างๆ ไว้บนแผ่นศิลาที่ประดับไว้ตามเสาหรือกำแพงพระวิหาร ในการนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเดชาดิศร² ทรงชำระโคลงโลกนิติสำนวนเก่าให้ถูกต้องตามคาถาบาลี และให้ประณีตไพเราะยิ่งขึ้น เพราะสำนวนเก่าที่คัดลอกต่อๆ กันมา ปรากฏถ้อยคำที่คลาดเคลื่อนอยู่มาก นอกจากนี้โคลงบางบทก็ทรงนิพนธ์ขึ้นใหม่เพื่อจารึกลงบนแผ่นศิลาติดไว้ในวัดพระเชตุพนฯ โคลงโลกนิติจึงแพร่หลายแต่นั้นมา ตามพระราชประสงค์ที่ทรงหวังให้โคลงโลกนิติเป็นคติสอนใจให้แก่ประชาชน ดังปรากฏในโคลงสองบทแรกของพระนิพนธ์ที่ว่า

อัญชยมบรมนเรศเรือง	รามวงศ์
พระผ่านแผ่นไผททรง	สืบไท่
แสงยั้งสังสดับองค์	โอวาท
หวังประชาชนให้	อ่านแจ้งคำโคลง
ครรโลงโลกนิตินี้	มนาน
มีแต่โบราณกาล	เก่าพร้อม
เป็นสุกสิตสาร	สอนจิต
กลดั่งสร้อยสอดคล้อง	เว้าไว้ในกรรณ

ถึงแม้โคลงโลกนิติจะมีแต่งกันหลายสำนวน เช่น โลกนิติคำฉันท์ ของขุนสุวรรณสารวัด โลกนิติคำโคลง ของ พระยาศรีสุนทรโวหาร โลกนิติไตรพากย์ ของ พระยาอนุমানราชชนและพระสารประเสริฐ โลกนิติปกรณ์ ของ แสง มนวิฑูร เป็นต้น แต่สำนวนของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศรได้รับความนิยมแพร่หลายมากที่สุด ด้วยมีผู้นิยมนำมาพิมพ์เผยแพร่อยู่เสมอ เช่น โคลงโลกนิติในหนังสือประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ ฉบับกรมศิลปากร ฉบับกรมวิชาการ ฯลฯ รวมทั้งใช้เป็นแบบเรียนในสถาบันการศึกษาระดับต่างๆ นอกจากนี้ยังมีผู้นำไปถอดความให้ผู้อ่านทั่วไปได้รับสาระความรู้ได้ง่ายยิ่งขึ้น และเข้าใจความหมายได้อย่างถูกต้อง เช่น ฉบับถอดความของ นาวาเอกทองย้อย แสงสินชัย โกวิท ตั้งตรงจิตร เทพ สุนทรสารทูล เป็นต้น

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) ประสูติแต่เจ้าจอมมารคณา มีผลงานพระนิพนธ์ของพระองค์มีเป็นจำนวนมากทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง อาทิ โคลงนิราศเสด็จไปทัพ เวียงจันทร์ ฉันทสัณเฑาะพระมหาเสวตรฉัตรพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เป็นต้น

สำหรับบทความนี้ได้ใช้หนังสือ “ประชุมโคลงโลกนิติ” ฉบับพิมพ์ที่กรมศิลปากรอนุญาตให้สำนักพิมพ์ บรรณาธิการจัดพิมพ์จำหน่ายในปี พ.ศ. 2514 ฉบับนี้มีโคลงที่มีหมายเลขกำกับรวม 593 บท (โคลงสองบทแรกที่ แสดงความเป็นมาของการประพันธ์ ไม่มีเลขกำกับบท และโคลงตอนจบสองบทสุดท้าย ก็ไม่มีเลขกำกับบท เช่นกัน) โคลง 593 บทนี้มีทั้งสำนวนเก่าและพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ผู้เขียนเลือกเก็บความเฉพาะบทพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ได้รวม 433 บท

ลักษณะคำสอนในโคลงโลกนิติ

ลักษณะของคำสอนมี 2 ลักษณะคือ สอนอย่างตรงไปตรงมาและสอนด้วยการเปรียบเทียบ

1. การสอนอย่างตรงไปตรงมา จะใช้ถ้อยคำเพื่อสั่งสอน แนะนำ ให้ข้อคิดอย่างตรงไปตรงมา มีความหมายตรงตามถ้อยคำนั้นๆ ไม่ต้องตีความ เช่น

โคลงบทที่ 209

คนโตฟังอรรถแล้ว	บ่ขวย ขวนนา
ปตริตรีกนี้หมาย	มันไว้
ปถามไต่อุบาย	เติมต่อ
ปราชญ์ว่าผู้นั้นไซ้	ไซ้เชื้อเมธา

ผู้ที่ไม่ดิ้นรนสนใจใฝ่หาความรู้ที่ได้ยินได้ฟังมา ไม่รู้จักนำมาไตร่ตรอง ไม่ถามไต่ข้อสงสัยเพิ่มพูนความรู้ นักปราชญ์ท่านว่าคนผู้นั้นไม่อาจเรียกว่าผู้มีปัญญาได้

โคลงบทที่ 343

ยอขายเมื่อแล้ว	การกิจ
ยอยกครูยอสนิท	ซึ่งหน้า
ยอญาติประยูรมิตร	เมื่อลับ หลังแฮ
คนหยิ่งแบกยศบ้า	อย่ายังควรยอ

คนรับใช้ควรชมเชยก็ต่อเมื่อเสร็จงานแล้ว ครูอาจารย์ควรชมเมื่ออยู่ต่อหน้า แต่ญาติพี่น้องและมิตรควรชมเมื่อลับหลัง คนหยิ่งและคนบ้ายศอำนาจควรชมเขาตลอดเวลา อย่ารีรอ

2. การสอนด้วยการเปรียบเทียบ กวีจะหยิบยกสิ่งต่างๆ มาเปรียบเทียบกับสาระหรือคติสอนใจ ต่างๆ ซึ่งวิธีนี้ช่วยเน้นย้ำคำสอนหรือคติเตือนใจต่างๆ ให้เด่นชัดยิ่งขึ้น เช่น

โคลงบทที่ 75

พระสมุทรสุดลิกลิ้น	คณนา
สายดั่งทั้งทอดมา	หยั่งได้
เขาสูงอาจวัดวา	กำหนด
จิตมนุษย์นี้ไซ้	ยากแท้หยั่งถึง

กวีเปรียบเทียบมหาสมุทรว่าลึกมากเพียงใดก็ยังวัดได้ เขาสูงปานใดก็ยังกำหนดได้ แต่จิตใจคนไม่อาจหยั่งรู้

โคลงบทที่ 275

ก้านบัวบอกลิกต้น	ชลธาร
มารยาทส่อสันดาน	ชาติเชื้อ
โฉดฉลาดเพราะคำขาน	ควรทราบ
หย่อมหญ้าเหี่ยวแรงเรือ	บอกร้ายแสดงดิน

กวีเปรียบเทียบกันของดอกบัวบอกความลึกต้นของหนองน้ำได้ กิริยามารยาทบอกถึงการอบรมสั่งสอนของชาติตระกูลได้ คนโง่หรือคนฉลาดรู้ได้ด้วยคำพูดของเขา ต้นหญ้าที่เหี่ยวแห้งบริเวณใดก็แสดงว่าดินบริเวณนั้นเป็นดินไม่ดี

โคลงบางบทกวีใช้ถ้อยคำที่ตรงกับสำนวนคำพังเพยรวมทั้งสุภาษิตไทย เช่น

โคลงบทที่ 294 สำนวน “ชักน้ำเข้าลึก ชักศึกเข้าบ้าน”

“ไฟในอย่าเฝ้าออก ไฟนอกอย่าเฝ้าเข้า”

อย่าชักน้ำเข้าลึก	คลองคู
อย่าเฝ้าศึกศัตรู	สู่เหย้า
ไฟในอย่าเฝ้าออก	นำออก
ไฟนอกอย่าเฝ้าเข้า	หมั่นไหม้หมั่นไหม้

โคลงบทที่ 46 สำนวน “น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า”

น้ำพึ่งพาพายัพชัย	ราวี
เสือพึ่งไฟพรพชี	เถื่อนถ้ำ
ความชั่วพึ่งความดี	เท็จพึ่ง จริตนา
เรือพึ่งแรงน้ำ	หากรู้คุณเรือ

นอกจากการประพันธ์ด้วยโคลงสี่สุภาพแล้ว ยังแต่งเป็นโคลงกระทู้ตั้งแต่โคลงบทที่ 389-400 เมื่อนำคำแรกในแต่ละบาทมาเรียงกันก็จะให้ความหมายหนึ่งข้อความ และบางบทก็ตรงกับสำนวนสุภาษิตไทย ในส่วนนี้ได้แสดงอัจฉริยภาพของกวีให้โดดเด่นยิ่งขึ้น เช่น

โคลงบทที่ 394

หัว หูชั่วช้า	ใจโล
ล้าน เลื่อมแลเงาใส	เกือบแก้ว
ใต้ สองกระจกใจ	เจียนขาด
หวิ แต่จับจ้องแล้ว	ลูปไอ้อายเอง

หัว-ล้าน-ใต้-หวิ จากคำแรกของแต่ละบาท เมื่อนำมาเรียงกันตรงกับสำนวนไทยว่า “หัวล้านใต้หวิ” หมายถึง ผู้ที่ได้สิ่งซึ่งไม่เป็นประโยชน์แก่ตน

โคลงบทที่ 397

รู้หลบ พบเค็กลั่น	กลัวไกล
เป็นปึก ป้องกันภัย	ผอนซ้ำ
รู้ลึก เล็ดลอดไป	สุดเนตร
เป็นหาง ไกลกลัวกลัว	ต่อด้วยดัสกร

รู้หลบ-เป็นปึก-รู้ลึก-เป็นหาง จากสองคำแรกของแต่ละบาท เมื่อนำมาเรียงกันตรงกับสำนวนไทยว่า “รู้หลบเป็นปึก รู้ลึกเป็นหาง” หมายถึง รู้จักเอาตัวรอดหรือปรับตัวให้เข้ากับเหตุการณ์

โคลงบทที่ 400

ไม่เห็นน้ำ หน้าต่วน	ชวนกัน
ตัดกระบอก แบ่งปัน	ส่วนไซ้
ไปเห็นรอก อวดขัน	มือแม่
ขึ้นน้ำไม่ ไว้ให้	หย่อนแท่เสียสาย

ไม่เห็นน้ำ-ตัดกระบอก-ไปเห็นรอก-ขึ้นน้ำไม้ จากสามคำแรกของแต่ละบาท เมื่อนำมาเรียงกันตรงกับสำนวนไทยว่า “ไม่เห็นน้ำตัดกระบอก ไม่เห็นกระรอกก่งหน้าไม้” หมายถึง ด่วนทำไปทั้งๆ ที่ยังไม่ถึงเวลาอันสมควร

หัวข้อคำสอนต่าง ๆ ในโคลงโลกนิติ

ประชุมโคลงนิติสำนวนสมเด็จฯ กรมพระยาเดชาดิศร จำนวน 433 บท จากการศึกษาพบว่า จำนวนโคลงที่มีเนื้อหาเน้นคำสอนเกี่ยวกับการสมาคมกับคนประเภทต่างๆ มีมากที่สุด โดยสอนให้รู้เท่าทันคนด้วยการให้รู้จักคุณและโทษของการคบหาคนดีและนักปราชญ์ คนชั่วและคนโง่ สอนให้รู้จักความหลากหลายของคนในสังคม และหน้าที่ทางสังคม ให้รู้จักพิจารณาความดีและความชั่วทั้งของตนเองและผู้อื่น สอนให้รู้ความเป็นไปของโลกและสังคม ให้ดำเนินชีวิตอย่างพอเหมาะพอดี ไม่ประมาท อีกทั้งสอนให้ตระหนักถึงบาปบุญและกรรมตามหลักพุทธศาสนา และชีวิตของทุกคนไม่ว่าจะเคยเป็นอะไรหรือทำอะไรมาก่อน สุดท้ายก็ย่อมหนีไม่พ้นความตาย

โคลงโลกนิติจำนวน 433 บท อาจแบ่งเป็นคำสอนหลักได้ 10 หัวข้อ และ 1 หัวข้อเบ็ดเตล็ด ดังนี้

1. คุณและโทษของการสมาคมกับคนดีและคนชั่ว สอนให้รู้จักการคบหาคนดีย่อมเป็นคุณและนำประโยชน์มายังเรา และมองเห็นโทษจากการคบหาหรือการช่วยเหลือคนเลว คนโง่ คนต่ำต้อย และสอนว่าอย่าไว้วางใจคนไม่ดี หลีกไกลจากคนชั่วเพราะคนเหล่านี้จะนำความเดือดร้อนมาให้ เช่น

โคลงบทที่ 16

คนใดไปเสพด้วย	คนพาล
จักทุกข์ทนนาน	เน้นแท้
ใครเสพทวยทรงญาณ	เปรมปราชญ์
เสวยสุขล้ำเลิศแท้	เพราะได้สดับดี

ใครคบคนชั่วก็ต้องเดือดร้อนไปตลอด แต่ใครคบคนดีมีปัญญาก็จะมีแต่ความสุขเพราะได้เรียนรู้แต่สิ่งดีงาม

โคลงบทที่ 19

คบภากาโหดให้	เสียพงศ์
พาตระกูลเหมหงส์	แหลกด้วย
คบคนชั่วจักปลง	ความชอบ เสีย
ตราบลูกหลานเหลนม้วย	ไม่ม้วยนิทา

หงส์ที่หลงไปคบภาก็จะพลอยตกต่ำจนเสื่อมเสียตระกูลดี ๆ เหมือนผู้ที่ไปคบคนเลวก็จะทำแต่ความเลวจนถึงรุ่นหลานเหลนก็ยังไม่สิ้นความเสื่อมเสีย

โคลงบทที่ 150

หญิงชั่วผัวหย่าร้าง	สามคน
ข้าหลีกหนีสามหน	จากเจ้า
ลูกศิษย์ผิดครูตน	สามแห่ง
เขาหมั่นน้อมยำเข้า	เสพส้องสมาคม

ผู้หญิงไม่ดีที่หย่าร้างสามมีมาแล้วสามคน คนรับใช้ที่หนีเจ้านายมาแล้วสามคน ลูกศิษย์ที่ประพฤติผิดต่อครูมาแล้วสามสำนัก คนทั้งสามประเภทนี้มีควรที่จะคบหาสมาคมด้วย

โคลงบทที่ 223

ร่วมรักนักปราชญ์เชื้อ	ชาตรี
เราผิดชอบชั่วดี	ท่านแจ้ง
เอาเยี่ยงอย่างอย่ามี	จิตโกรธ
ปรากฏกลท่านแก่ง	แนะให้ขุมทอง

เมื่อคบหากับผู้มีปัญญารอบรู้ หากเราทำถูกผิดใด เขาก็จะแนะนำสั่งสอน ซึ่งควรดูไว้เป็นตัวอย่าง อย่าคิดโกรธเคืองเขา เพราะเปรียบเสมือนเขาจะช่วยแนะให้เราได้พบกับขุมทรัพย์อันมีค่านั่นเอง

โคลงบทที่ 404

ลามกประเทศทั้ง	ทรมิตร
อีกตระกูลเผ่าซิด	ชั่วร้าย
ภรรยาทาสทจริต	จำพวก นีฟ่อ
ควรบุคคลพึงฝ้าย	ผ่อนลีหลีกหนี

เมืองที่มีความชั่วช้า เพื่อนที่เลวทราม ญาติพี่น้องที่ชั่วร้าย เมียเลว บ่าวไพร่ บริวารที่ชั่วช้า ทั้งหมดนี้ควรจะหลีกหนีไปเสียให้พ้น

2. ลักษณะของนักปราชญ์และคุณค่าของการศึกษาหาความรู้ คนมีปัญญาจะรู้ว่าอะไรควรหรือไม่ควร จิตใจเข้มแข็ง ไม่หวั่นไหวต่อความชั่วร้าย มีปัญญาสำนึกได้ด้วยตนเอง ผู้มีปัญญาหรือนักปราชญ์สมควรได้รับการยกย่อง เชิดชู และเป็นบุคคลที่หาได้ยาก มีคุณค่าต้องถนอมไว้ อีกทั้งยังสอนให้เห็นคุณค่าของปัญญา ความรู้ การศึกษาที่ช่วยนำพาให้ชีวิตเจริญ และการเผยแพร่คำสั่งสอนแก่ผู้อื่นเป็นสิ่งที่มิใช่ประโยชน์ไม่ควรเก็บไว้กับตัว เช่น

โคลงบทที่ 54

เว้นวิจารณ์ว่างเว้น	สดับฟัง
เว้นที่ถามอันยัง	ไปรู้
เว้นเล่าลือขิตสัง	เกตว่าง เว้นนา
เว้นตั้งกล่าวว่ามี	ปราชญ์ได้ฤทธิ

ผู้ที่ละเลย ไม่ฟัง ไม่คิด ไม่ถาม ไม่เขียน (หัวใจนักปราชญ์ สุ จิ ปุ ลิ) ก็มิอาจเรียกได้ว่าเป็นปราชญ์

โคลงบทที่ 114

ความรู้ยิ่งล้ำ	สินทรัพย์
คิดค่าควรเมืองนับ	ยิ่งไซ้
เพราะเหตุจกอยู่กับ	กายอาต มานา
โจรจกเบียนบได้	เร่งรู้เรียนเอา

อันวิชาความรู้นั้นมีคุณค่าเหนือกว่าทรัพย์สินเงินทอง และมีค่ายิ่งในโลก เพราะความรู้นี้จะอยู่กับเราไปจนวันตาย แม้โจรผู้ร้ายก็มิอาจแย่งชิงไปได้ คนเราจึงควรเร่งศึกษาหาความรู้

โคลงบทที่ 239

น่านน้ำฤทธานกล้า	กลืนชล เองแฮ
พฤษชาติหอนหวงผล	เสพร่อง
จอมเมฆไปหวงฝน	ภักษ์เสพ เสียนา
ปราชญ์หอนหวงทรัพย์ป้อง	เปิดให้เป็นทาน

แม่น้ำย่อมไม่เก็บน้ำไว้ ต้นไม้ย่อมไม่หวังผลไว้กินเอง เมฆย่อมไม่เก็บฝนไว้เอง ผู้มีปัญญาย่อมไม่หวังทรัพย์สินคือความรู้ของตน มีแต่แบ่งปันให้เป็นทาน

โคลงบทที่ 411

เห็นภัยใหญ่แต่เช้า	จักถึง ตนแฮ
ปราษฎ์ยอมผันผ่อนฟัง	หลบสี่
ภัยใดตนโดนตรึง	ตราติด ตัวนา
ใจปราษฎ์ปราศแสงซี้	เช่นหล้าและไศล

เมื่อเห็นภัยอันตรายร้ายแรงใกล้เข้ามาถึงตน ผู้มีปัญญาก็ยอมต้องคิดหาทางผ่อนปรนแก้ไขปัญหานั้น แม้มีภัยอันตรายมาถึงตนอย่างรวดเร็ว ผู้มีปัญญาย่อมไม่หวั่นเกรง หากมีจิตใจหนักแน่นเช่นเดียวกับแผ่นดินและภูเขาหิน

3. ลักษณะของคนโง่ หลงผิด และโง่อด คนโง่จะไม่รู้คุณค่าของสิ่งที่ดี คนหลงผิด หลงตนมักมองไม่เห็นความถูกต้องหรือความเป็นจริง ความหลงผิดไม่รู้คุณค่าของความจริงเป็นเรื่องน่าเศร้าและจะนำความหายนะมาให้ในที่สุด และคนโง่อดก็มักคิดว่าตนฉลาดกว่าผู้อื่น และแสดงความโง่ด้วยการพูดจาโอดว่าตนนั้นรู้ดีกว่าใคร ทั้งนักวิได้แสดงให้เห็นชัดเจนว่าคนโง่หลงผิดเป็นผู้มีปัญหา ซึ่งจะต่างจากคนชั่วที่มีจิตใจหยาบช้า เช่น

โคลงบทที่ 12

กบเกิดในสระใต้	บัวบาน
ฤาหอนรู้รสมัลย์	หนึ่งน้อย
กุมราอยู่ใกล้สถาน	นับโยชน์ ก็ดี
บินโบกมาคอยค้อย	เกลือกเคล้าเสาวคนธ์

กบแม้เกิดอยู่ในสระบัว แต่กลับไม่เคยได้กลิ่นหอมของดอกบัว แต่ฝั่งอยู่แสนไกลกลับบินตามกลิ่นหอมของดอกบัว เปรียบเหมือนคนที่อยู่ใกล้สิ่งดีงาม แต่กลับไม่เห็นคุณค่า

โคลงบทที่ 60

หึ่งห้อยส่องกันสู้	แสงจันทร์
ปัตเทียบเทียมมรัตน์อัน	เอี่ยมขำ
ทองเหลืองหลูสุพรรณ	ธรรมชาติ
พาลว่าตนเองอ้า	อาจล้ำเลยทวี

หึ่งห้อยส่องแสงที่กันแข่งกับแสงจันทร์ ลูกปัตเทียบแก้วมณี ทองเหลืองหมิ่นทองแท้ คนโง่เขลาถือว่าตนว่าเหนือกว่าก็

โคลงบทที่ 171

ดอกบัวหนามมณก้าน	คนจีน
สระก็มีมลทิน	ไปพร้อง
น้ำล้างสิ่งของกิน	พึงเกลียด ดินา
คลองอาบอากุลช้อง	สิ่งร้ายเป็นดี

ดอกบัวมีหนามอยู่ที่ก้านคนก็คิดเตียน แต่สระมีโคลนตมกลับไม่มีใครว่า น้ำที่ล้างสิ่งของแล้วคนก็รังเกียจแต่น้ำในคลองที่คนลงอาบกันมีสิ่งสกปรก คนกลับว่าดี

โคลงบทที่ 350

เทศใดดอยไร่รวด	อรัญ
เห็นแต่จอมปลวกอัน	หนึ่งน้อย
ดุงเมืองไม่มีธรรม	นักปราชญ์
ชมชื่นแต่แปลร่อย	ว่ารู้สูง

บ้านเมืองที่ไม่มีป่าเขา มีแต่จอมปลวกเล็กๆ เปรียบเหมือนบ้านเมืองที่ไร้นักปราชญ์ เพียงแต่มีคนรู้น้อย ก็พากันชื่นชมนับถือว่ามีความรู้สูงนักนับเป็นเรื่องที่น่าสมเพชอย่างยิ่ง

4. ลักษณะของคนพาล คนชั่ว คนประเภทนี้ย่อมไม่รู้ผิดชอบชั่วดี จิตใจต่ำ หยาบช้า ไม่ว่าจะทำดี ด้วยเท่าใดก็ไม่อาจเปลี่ยนคนที่จิตใจชั่วช้าได้ คนพาลก็จะทำให้คนอื่นเดือดร้อนอยู่เสมอ และแสดงให้เห็นว่า ลักษณะของคนชั่วย่อมไร้คุณงามความดีมีแต่ลักษณะที่เป็นโทษและน่ารังเกียจ เช่น

โคลงบทที่ 215

คนใดถ้อยจากรู้	วิชา
หญิงรูปร้ายกิริยา	โฉดด้วย
บรรพชิตบ่รักษา	ศีลขาด
สามสิ่งนี้ชื่อม้วย	ชีพสิ้นสุดสกล

คนชั่วช้าแล้วยังปราศจากวิชาความรู้ ผู้หญิงที่รูปไม่สวยแล้วยังกิริยาไม่งามอีก นักบวชที่ไม่ยึดมั่นในศีล ในธรรม คนสามประเภทนี้ก็เปรียบดั่งไรชีวิตแล้ว

โคลงบทที่ 218

เผ่าพาลพวกไปรู้	คุณคน
มันย่อมหาเหตุผล	ชุดไค้
สมบัติสี่สาก	โกยกอบ ให้แธ
ฤาอาจยังมันให้	เกิดแถมยินดี

คนเลวย่อมไม่รู้จักบุญคุณคน เขาย่อมมีข้ออ้างที่จะมาลบล้างบุญคุณนั้นได้ ต่อให้ยกทรัพย์สินสมบัติจากสี่ ทวิปนี้ให้ เขาก็ไม่ยินดี

โคลงบทที่ 378

หนูร้ายแรงโทษแท้	เรือนผลาญ
ลึงถ้อยจันทาลราน	ป่าไม้
กาโศดชาติอันธพาล	เบียนหมู นกนา
พราหมณ์โหดโทษทั้งให้	เบียดเบียนนรชน

หนูเลวมักทำให้ข้าวของในบ้านเรือนเสียหาย ลึงเกรย่อมชอบหักกิ่งไม้ในป่า อีกาชั่วชอบหาเรื่องรังแกนก อื่นๆ นักบวชชั่วย่อมทำความเดือดร้อนให้คนทั่วไป

5. การพิจารณาสถานะของตนและการปฏิบัติต่อคนประเภทต่าง ๆ ในชีวิตเราต้องใช้ชีวิตกับคนใน ครอบครัวญาติพี่น้อง ในสังคมเราต้องพบปะกับคนหลากหลายประเภท ต้องทำหน้าที่ตามสถานะทางสังคม กวีได้ชี้ให้เห็นว่าเราควรปฏิบัติหน้าที่ตามสถานภาพของตัวเองอย่างไร และกวียังได้สอนวิธีการจัดการและแก้ปัญหาเมื่อ

มีปฏิสัมพันธ์กับคนประเภทต่างๆ สอนให้รู้จักว่าคนมีหลากหลายแบบ เพื่อให้ผู้อ่านได้นำคำสอนไปพิจารณาและปรับใช้ได้ตามความหลากหลายของตน เช่น

โคลงบทที่ 102

ผจญคนมักโกรธด้วย	ไมตรี
ผจญหมู่ทรชนดี	ต่อตั้ง
ผจญคนจิตโลภมี	ทรัพย์เพื่อ แฝนา
ผจญอัสติย์ให้ยัง	หยุดด้วยสัตยา

รับมือคนโกรธร้ายด้วยไมตรี กับคนชั่วต้องเอาความดีเข้าสู่ คนโลภต้องให้ทรัพย์และเอาชนะคนไม่ซื่ออีกด้วยด้วยความสัตย์

โคลงบทที่ 157

ดูข้าดูเมื่อใช้	การหนัก
ดูมิตรพวงศารัก	เมื่อไร
ดูเมียเมื่อใช้จัก	จนชีพ
อาจจกรู้จิตได้	ว่าร้ายฤาดี

พิจารณาข้ารับใช้ให้ดูเมื่อยามใช้งานหนัก ดูมิตรให้ดูเมื่อยามเรายากไร้ ดูภรรยาเมื่อยามสามีป่วยไข้ ดูกันในเวลาดังนี้แล้ว ถึงจะรู้เข้าใจที่แท้จริง

โคลงบทที่ 420

ผจญคนมีทรัพย์	หมอบกราบ
ผจญท่วยทรพลงาน	แจกให้
เสมออาตมจักทรมาน	ขอบอด ออมแฮ
ผจญหมู่ข้าศึกไซ้	ส่อเลี้ยวลงประหาร

เอาชนะคนมีทรัพย์ด้วยการเคารพนบนอบเขา เอาชนะคนยากไร้ด้วยการให้ทาน เอาชนะตัวเองก็ต้องควบคุมใจตน เอาชนะศัตรูได้ด้วยการใช้กลอุบายลงให้ตายใจ

การพิจารณาสถานะของตนและการปฏิบัติต่อคนประเภทต่างๆ ที่กวีได้กล่าวสอนไว้ สามารถแบ่งตามความสัมพันธ์และสถานภาพได้ 3 ประเภท ได้แก่

5.1 ครอบครัว พ่อแม่ลูก ญาติพี่น้อง เช่น

โคลงบทที่ 144

มีลูกลูกเล่าไซ้	หลายประการ
ลูกหนึ่งพึ่งล้างผลาญ	ทรัพย์ม้วย
ลูกหนึ่งยอมคบพาล	พาผิด มานา
ลูกที่ตินั้นด้วย	ว่ารู้ฟังคำ

ลูกมีหลายประเภท ลูกบางประเภทล้างผลาญเงินทอง ลูกบางประเภทคบหาคนชั่วช้านำเรื่องเดือดร้อนเข้าบ้าน ส่วนลูกที่ดีจะอยู่ในโอวาทของพ่อแม่

โคลงบทที่ 228-229

คุณแม่หนาหน้าเพี้ย	พสุธา
คุณบิดรดุจอา	กาศกว้าง
คุณพี่ฟางศิขรา	เมรุมาศ
คุณพระอาจารย์อ้าง	อาจสู้อาคร
เมื่อร้อนน้ำท่านให้	เย็นใจ
เมื่อเอือกเย็นได้ไฟ	อุ่นเนื้อ
เมื่อทุกข์ท่านแก้ไข	ชูช่วย
เมื่อยากจนท่านเกื้อ	ก่อให้ทุนทำ

พระคุณของแม่ยิ่งใหญ่ดุจผืนแผ่นดิน พระคุณของพ่อเปรียบดังท้องฟ้า พระคุณของพี่เปรียบเหมือนขุนเขาใหญ่ พระคุณของครูบาอาจารย์เปรียบเหมือนมหาสมุทร

เมื่อคราวร้อนท่านก็จะให้น้ำเย็น ยามหนาวท่านให้ไฟอ่อนอบอุ่น ยามทุกข์ท่านช่วยหาทางแก้ไข ยามยากไร้ท่านช่วยเหลือเกื้อหนุน

5.2 ความเป็นหญิงชาย สามภรรยา รวมถึงการครองเรือน เช่น

โคลงบทที่ 120

เป็นชายความรู้ยิ่ง	เป็นทรัพย์
ทุกประเทศมีผู้นับ	อ่านอ้าง
สตรีรูปงามสรรพ	เป็นทรัพย์ ดนนา
แมตักยากไร้ร้าง	ห่อนไร้สามี

เกิดเป็นผู้ชายต้องมีวิชาความรู้เหมือนเป็นทรัพย์สมบัติประจำกาย ไปที่ใดก็จะมีผู้ยกย่องนับถือ ส่วนผู้หญิงมีรูปโฉมงดงามก็ถือว่าเป็นทรัพย์แห่งตน เมื่อตกทุกข์ได้ยากก็ยังหาสามีมาเป็นที่พักพิงได้

โคลงบทที่ 103

รบศึกชนะได้	ในณรงค์
รบแม่เรือนด้วย	ขยาตแพ
รบใจชักให้คง	ความสัตย์
ถือว่าผู้นั้นแล	เลิศล้ำชายชาญ

ทำสงครามต้องเอาชนะได้ในสนามรบ จะชนะภรรยาได้ต้องยอมแพ้ สู้กับใจตนต้องใช้ความจริง จึงจะถือว่าเป็นยอดชาย

โคลงบทที่ 416

เมียดีดุจหาสุ	การเรือน รอบแ
อายุแก่สามีเหมือน	ดั่งน้อง
เป็นที่ปรึกษาเตือน	ดัดดุจ มดาเยนา
ยามเมื่อผัวเคืองข้อง	อดกลั้นกลัวเกรง

ภรรยาดีก็เหมือนมีคนรับใช้ที่ทำการบ้านการเรือนดี และยังเป็นเหมือนน้องสาวที่ดี เป็นเสมือนแม่ที่คอยให้คำปรึกษาและตักเตือน เมื่อสามีขัดเคืองก็ให้อดทน

5.3 หน้าที่ของสถานภาพต่างๆ และสิ่งที่ควรปฏิบัติต่อกัน เช่น นาย บ่าว ครู ศิษย์ กษัตริย์ ทหาร ข้าราชการ ผู้พิพากษา เป็นต้น ดังตัวอย่าง

โคลงบทที่ 84

นายรักไพร่พร้อม	รักนาย
มีศึกสู้จนตาย	ต่อแย้ง
นายเบียนไพร่กระจาย	จากหมู่
นายรักไพร่แกล้ง	ล่อล้างผลาญนาย

ถ้านายรักลูกน้อง ลูกน้องก็ยอมรักนาย มีเรื่องราวใดลูกน้องก็พร้อมสว่สวายชีวิต แต่ถ้านายข่มเหงลูกน้อง ลูกน้องก็ไม่รักดี มีแต่จะแกล้งล้างผลาญนาย

โคลงบทที่ 159

ทาสายาคิดไว้	วางใจ
ปกปิดกลภายใน	อย่าหย่า
เลศลับสิ่งใดใด	เห็นเหตุ
มันแนะนำทำร้าย	หมดสิ้นเสียตัว

อย่าไว้วางใจบ่าวไพร่ให้มากนัก เรื่องราวภายในบ้านควรปกปิดไว้ ถ้าให้รู้ได้ง่าย บ่าวไพร่อาจนำคนร้าย เข้าบ้าน ทำให้หมดเนื้อหมดตัวได้

โคลงบทที่ 266

โยธาทั้งศาสตร์สู้	สงคราม ชอบฤา
ปราชญ์ละคัมภีร์ความ	อย่าพ้อง
เดินหนเพื่อนบ่ตาม	อย่าไต่ ทางแฮ
พาณิชเสียพวกพ้อง	ต่างตัวเดินไฉน

ทหารทั้งอาวุธก็ไม่ควรไปทำศึกสงคราม นักปราชญ์ที่ทั้งตำราก็ไม่ควรไปพูดจาสั่งสอนใคร คนเดินทาง เมื่อทั้งเพื่อนร่วมทางก็ไม่ควรจะเดินทางต่อไป พ่อค้าที่ทั้งพรรคพวกก็ไม่ควรเดินทางไปตามเมือง

โคลงบทที่ 379

อารักษ์มีทัวไม้	รุกขมูล
ที่ศักดิ์สิทธิ์บริบูรณ์	เครื่องเส้น
ที่ไปศักดิ์สิทธิ์สูญ	สังตลาภ
ดูจตุรงค์แว่น	ว่าถ้อยความเมือง

ต้นไม้ย่อมมีเทวดาอารักษ์สถิตอยู่ หากต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ก็ย่อมมีคนนำเครื่องเซ่นมาบูชา แต่ถ้าต้นไม้ไม่ศักดิ์สิทธิ์แล้วก็อดเครื่องเซ่นไหว้ เปรียบเสมือนข้าราชการที่ไม่ดูแลทุกข์ร้อนของชาวบ้าน ก็ย่อมไม่มีใครยกย่องเคารพนับถือ

6. **สอนให้ใช้ชีวิตอย่างปลอดภัยและรู้จักรักษาทรัพย์** หากเข้าใจหลักของการดำเนินชีวิตที่พอเหมาะ มีความระมัดระวัง รอบคอบ รู้อะไรควรทำไม่ควรทำก็จะทำให้ชีวิตราบรื่นและปลอดภัย รวมถึงการครองทรัพย์และมีทรัพย์เลี้ยงชีพไม่ขัดสน แต่หากเราไม่ระวังการใช้ทรัพย์ จนทรัพย์นั้นหมดลง ความยากไร้จะทำให้เกิดทุกข์ ตลอดจนชี้ให้เห็นถึงผลของการมีและเสื่อมลาภ ยศศักดิ์ วาสนา ยามมั่งมีก็มีแต่คนห้อมล้อม เมื่อยามเสื่อมยากไร้ผู้คนก็ห่างเหิน เช่น

โคลงบทที่ 261

ขว้างพิชบ่คว่างพัน	พันแขน ตนนนา
ไปสบพบรังแตน	แหยเย้า
ร้ายมนตร์ปลุกเสื่อแสน	องอาจ
ไม่ชนรันสิ่งหน้า	แน่ต้องตนเอง

เมื่อจะโยนพิชทั้งหากโยนไม่พันตัว งูก็จะกลับมากัดเราได้ เมื่อพบรังแตนก็อย่าเอาไม่ไปแหย พบเสื่อนอนอยู่อย่าปลุกเสื่อตื่น อย่าเอาไม่ไปคู่ขี้ของเหม็นหน้า สิ่งเหล่านี้หากกระทำแล้วมีแต่จะเดือดร้อนตนเองทั้งสิ้น

โคลงบทที่ 325

มีม้าบขี่ให้	อาจิณ พยศแฮ
ป็นไปยงมกลิน	ท่อมกล้อง
ข้าไทบไซชิน	มันมก หน่ายนา
เมียไม่หมั้นร่วมห้อง	มักร้ายราศี

มีม้าแต่ไม่หมั้นขี่ มักจะพยศได้ มีป็นไม่หมั้นยง สักวันก็เป็นสนิมท่อมล้ากล้อง มีข้าทาสบริวารไม่หมั้นไซ้พวกนั้นก็ย่อมเกียจคร้าน มีภรรยาแต่ไม่หมั้นร่วมเสนาหา ในไม่ช้าภรรยาก็อาจนอกใจได้

โคลงบทที่ 362

การกิจผิตนังไว้	เป็นครู
เมียชั่วอย่าเอาชู	เชิดพร้อง
คำผิตวิปริตหู	หายซ่อน เสียนา
คบมิตรผิตนังต้อง	จดไว้ในทรง

สิ่งที่ทำผิดไปแล้วควรถือเป็นบทเรียน เมื่อมีเมียไม่ดีก็อย่ายกย่องเชิดชูนัก คำพูดใดฟังไม่เข้าหูจงอย่าไปสนใจ เมื่อคบเพื่อนผิดก็จดจำไว้ว่าจะไม่คบเพื่อนเช่นนี้อีก

โคลงบทที่ 201

ไร้สิ่งสินอับแล้ว	ปัญญา
อีกญาติวงศ์พงศา	บ่ใกล้
คนรักย่อมโรยรา	รสรัก กันแฮ
พบแทบทางทำไ้	เบี่ยงหน้าเมินหนี

ยามเมื่อยากจนไร้ทรัพย์สินเงินทอง ก็เหมือนไม่มีปัญญาจะทำอะไรได้อีก ญาติพี่น้องก็เหินห่าง คนเคยรักกันก็กลับจืดจาง ต่อให้เดินสวนกันเขาก็เมินหน้าหนี ไม่คิดพูดจาทักทาย

โคลงบทที่ 352

เป็นคนควรคิดกั้ง	กันภัย
ทรัพย์มากหมั้นระไว	แหวดล้อม
เคลิ้มคลับหลับลืมไหล	เป็นเหตุ
รั้งหมั้นกันห้องห้อม	ห่อแก้วเงินทอง

เราควรระมัดระวังทรัพย์สินเงินทองของตนให้ดี อย่าประมาทผอเรือ ควรดูแลบ้านช่องและรั้วให้มั่นคง เพื่อรักษาทรัพย์ของตน

7. สอนให้ประมาณตนและดำเนินชีวิตให้พอเหมาะพอดี สอนให้พิจารณาว่าตัวเราเป็นใครให้รู้จักประมาณกำลังและเจียมตน เพราะหากไม่ประมาณตนไม่เจียมตนก็จะเกิดโทษ สอนให้รู้จักความพอเหมาะพอควร เพราะสิ่งใดที่มากเกินไปมักให้โทษ และความโลภทำให้วอดวาย เช่น

โคลงบทที่ 123

พลอดนักรักพลาดพลัง	พลันผิด
หาญนักมักชีวิต	มอดม้วย
ตรองนักมักเสียจริต	จักคลั่ง
รักนักมักหลงด้วย	เล่ห์ล้นลมหญิง

คนที่พูดมากก็ย่อมผลอพลังพูดผิดได้ง่าย คนที่กล้าเกินไปก็มักอายุสั้น ส่วนคนที่คิดมากเกินไปก็มักเสียสติไป คนที่รักมากไปย่อมลุ่มหลงในเล่ห์เหลี่ยมการของผู้หญิง

โคลงบทที่ 183

นกน้อยขนน้อยแต่	พอตัว
รังแต่งจุเมียผัว	อยู่ได้
มักใหญ่ย่อมคนหัว	ไฟเผา
ทำแต่พอตัวไซ้	อย่าให้คนหยัน

นกน้อยขนของไปสร้างรังเล็กๆ สมกับตัว ทำรังพออยู่กันได้ตามประสาผัวเมีย คนเราก็เช่นกันอย่าได้พยายามคิดการใหญ่เกินตัวให้เขาหัวเราะเยาะเอาได้ ควรทำให้พอเหมาะแก่ตัว ไม่ให้คนมาเหยียดหยันได้

โคลงบทที่ 284

เจียมใจจักเท่าด้วย	เจียมตัว
รู้เท่าทานทำกลัว	ซ่อนไว้
อย่ามีนมีดเมาแก้ว	โมหะ
สูงนักมักเหมือนไม้	หักด้วยลมแรง

รู้จักประมาณสิ่งใดก็ไม่เท่ากับการรู้จักประมาณตน เมื่อรู้ทันใครก็จงทำเป็นสงบเสงี่ยม อย่าหลงตัวเอง เพราะถ้าทำเก่งกล้านัก ก็เหมือนไม้ที่ย่อมหักได้เมื่อปะทะแรงลม

โคลงบทที่ 297

ขันชนขุข่าไม้	หนามมี
คิดฟางผลกาลี	ฆ่ากล้วย
ลูกฆ่าชานนี้	ลาเกิด ตนนา
ลากฆ่าคนโลกม้วย	ดูจไม่มีหนาม

เป็นเรื่องน่าขันที่ดอกหรือเมล็ดของตนไม่บางชนิดจะฆ่าต้นไม้ตัวเองได้ ผลกล้วยจะฆ่าต้นกล้วยนั่นเองได้ ลูกฆ่าแม่ของมัน เช่นเดียวกับโซคลาภหรือผลประโยชน์ที่จะฆ่าคนโลกมากให้ตายได้

8. หลักการทำงานให้ประสบความสำเร็จ สอนให้รู้จักหลักของการทำงานที่ต้องดำเนินไปด้วยความถูกต้องและต้องมีวิสัยทัศน์ ช่วยแนะนำวิธีแก้ปัญหาการทำงานด้วยการรู้จักทบทวนหาสาเหตุเพื่อแก้ปัญหาให้ตรงจุด และหลักการค้าขายที่ต้องทำให้ทันช่วงที่ตามความต้องการของผู้ซื้อ เช่น

โคลงบทที่ 186

การใดตรองผิดไซรั	เสียถนัด
เอาสิ่งนั้นครองขัด	คิดแก้
หนามยอกสิ่งแคะคัด	ฤาออก
หนามต่อหนามนั้นแล	เขี่ยไค้คั่นถอน

เมื่อทำสิ่งใดผิดพลาดไปก็ให้เอาสิ่งนั้นมาทบทวนใหม่ แล้วหาทางแก้ไข เหมือนหนามที่มิดำเรา ถ้าเอาสิ่วอันใหญ่มางัด หนามจะออกได้หรือ เราก็คงจะไปเอาหนามเล็กๆ มาเขี่ยออก จึงจะสามารถปองหนามนั้นออกได้

โคลงบทที่ 248

พวยเกิดพ่อย่าร้าง	รอพวย
จวนตะวันจักสาย	ส่องฟ้า
ของสดสิ่งควรขาย	จักขาด ค่าแฮ
ตลาดเล็กแล้วอ้า	บ่นอื่นเอาใคร

เร่งพวยเรือเกิดยารอช้า เพราะเวลาล่วงใกล้จะสายแล้ว ของสดที่นำมาขายอาจขายได้ราคาไม่ดี และถ้าตลาดเล็กแล้วก็ไม้อาจไปร้องคร่ำครวญกับใครได้ กวีต้องการสอนว่าการงานใดก็ควรเร่งทำ ช้าไปจะเสียการ

โคลงบทที่ 250

มักได้ให้คิดได้	สองสถาน
ได้ชั่วนี้ได้กาล	ชั่วหน้า
ให้ได้สะดวกดล	โดยชอบ
ได้ตั้งนี้เอกอ้า	อ้อมน้ำใจตน

เมื่อคิดอยากได้สิ่งใดควรคิดไว้สองประการ คือ จะได้ประโยชน์ในอนาคตข้างหน้า และได้กระทำการอย่างถูกต้อง ถ้าได้ตั้งนี้จึงจะถือว่าเป็นเรื่องประเสริฐนัก

9. สอนให้เห็นบาปบุญ กรรม และคุณค่าของความดี ยกย่องผู้มีศีลธรรมตามหลักคำสอนของพุทธศาสนา ที่ให้คุณค่ากับการปฏิบัติที่อยู่ในศีลในธรรม ไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เป็นบาป เพราะเราเชื่อเรื่องกรรมตามสนอง ทำย่ำที่สุดก็ไม่มีใครหนีพ้นเรื่องการเกิดแก่เจ็บตายอันเป็นสังสารวัฏ หากต้องการพ้นทุกข์ก็ควรดับกิเลสเพื่อมุ่งสู่นิพพาน และสิ่งที่ประเสริฐที่สุดก็คือธรรมะของพระพุทธเจ้า เช่น

โคลงบทที่ 129

พักแวงแดงเต้าถั่ว	งายล
หวานสิ่งใดให้ผล	สิ่งนั้น
ทำทานหวานกุศล	ผลเพิ่ม พูนนา
ทำบาปบาปชั้นชั้น	ไล่เลี้ยวตามตน

เมื่อเราหวานพืชชนิดใดไว้ก็ย่อมได้ผลตามสิ่งนั้น เปรียบได้กับคนที่ทำความดี ก็ย่อมได้ผลดีอย่างนั้นตอบแทน และคนทำชั่ว ผลแห่งบาปนั้นย่อมสนองตอบเช่นเดียวกัน

โคลงบทที่ 136

แม่มีเนตรพางเพี้ยง	พันจัก ชุแฮ
มีวิชารู้หลัก	เลิศล้ำ
ปัญญายิ่งใหญ่ศักดิ์	ภาทัว ภพนา
รู้เท่าใดฤพัน	พ่ายแพ้ความตาย

แม้มีดวงตานับพันดังพระอินทร์ มีความรอบรู้แตกฉาน มีปัญญาหรือยศศักดิ์เป็นที่เลื่องลือไปทั่วแผ่นดิน ก็มิอาจหนีพ้นหรือเอาชนะความตายไปได้

โคลงบทที่ 233

ทำบุญบุญแต่งให้	เห็นผล
คือตั้งเงาตามตน	ติดแท้
ผู้ทำสิ่งอกุศล	กรรมติด ตามนา
ดูจกักรเกวียนเวียนแล้	ไล่ต้อนตื่นโค

เมื่อเราทำคุณงามความดี สิ่งนั้นก็จะเป็นผลดีตามมาเป็นเหมือนเงาของตน แต่หากทำในสิ่งชั่วร้าย ผลแห่งบาปกรรมนั้นก็จะเป็นตามติดมา เหมือนล้อเกวียนที่ตามรอยตีนวันนั่นเอง

โคลงบทที่ 236

ศาสตร์ใดจะล้ำเท่า	ธรรมาน
ทรัพย์สิ่งใดไกรทาน	ที่ให้
รักใดจักป่วนปาน	รักสัจ ศีลนา
สุขสิ่งใดจักได้	สุขเพียงนฤพาน

วิชาความรู้ใดก็ไม่มีความเท่าเทียมธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ทรัพย์สินอันมีค่าใดก็มีเสมอเหมือนการให้ ความรักชนิดใดก็ไม่ยิ่งใหญ่เท่าความรักศีลธรรมและสัจจาจา ความสุขใดก็มีเปรียบได้กับการดับกิเลสลงให้สิ้นเพื่อไปสู่นิพพาน

10. คุณค่าของความดีและยกย่องนับถือผู้มีศีลธรรมและคุณธรรม คุณธรรมความดีถือเป็นความดีงามอันสูงสุด คุณงามความดีจะเสริมส่งให้คนๆ นั้นรุ่งเรืองได้ และสิ่งมีค่าใดๆ ก็ไม่อาจสู้คุณค่าเพียงคนเดียวได้ เช่น

โคลงบทที่ 18

จงนับสัตบุรุษรู้	บุญกรรม
จงละหลีกพาลอัน	ชั่วร้าย
จงสร้างสืบบุญธรรม	ทุกเมื่อ
จงนิกนิตยชีพคล้าย	ดูด้วยพองชล

จงนับถือคนดีที่รู้จักบาปบุญคุณโทษ หลีกเลียงความชั่ว กระทำแต่ความดี เตือนตนอยู่เสมอว่าชีวิตไม่ยั่งยืน

โคลงบทที่ 91

กระเหว่าเสียงเพราะแท้	แก้ตัว
หยิ่งเลิศเพราะรักผิว	แมนหมั่น
นักปราชญ์มาตราบัว	หมองเงื่อน งามนา
เพราะเพื่อธรรมนั้น	ส่องให้เห็นงาม

กาเหว่านั้นมีเสียงอันไพเราะเป็นเสน่ห์ ผู้หญิงจะแต่งงานได้ก็ต่อเมื่อรักภักดีต่อสามี ผู้มีปัญญารอบรู้แม้รูปไม่งามก็ดูงามได้ เพราะมีคุณธรรมความดีเป็นเครื่องประกอบให้ดูงาม

โคลงบทที่ 208

คนใดมีสัตย์ทั้ง	มานะ
ความเจ็บยังไปละ	หนึ่งบ้าง
ความอายบ่สละ	จากจิต
แม้ตกต่ำไร้ร้าง	ห่อนผู้ดูแลน

ผู้ใดมีสัจจะวาจา มีความอดสาหะพาการเพียร มีความอดทน มีความละเอียด ถ้ามีสิ่งเหล่านี้แม้ยามตกทุกข์ได้ยากก็ไม่มีใครดูหมิ่นดูแคลน

11. เบ็ดเตล็ด กวียังมีคำสอนในด้านอื่นๆ กระจายตามโคลงบทต่างๆ อีกหลายเรื่อง และเป็นคำสอนที่น่าสนใจอยู่ไม่น้อย เช่น การพูด ความซื่อสัตย์ ความเพียร การผูกไมตรี เป็นต้น เช่น

โคลงบทที่ 276	การพูด	
	ทรัพย์สินมากหากถ้อยแท้	วาจา
	ชนไปชอบพูด	ติดต้อง
	น้อยทรัพย์สินอภัยศถา	ทรมารูป
	แต่เพราะถ้อยคำพริ้ง	เพริศสิ้นทั้งมวล

ถึงจะเป็นคนร่ำรวยแต่ถ้าพูดจาหยาบชาก็ไม่มีใครชื่นชม คนที่ยากจนจนข้นแค้นหรือรูปชั่ว แต่ถ้ามีถ้อยคำดีงามก็ถือว่าประเสริฐกว่าผู้ใด

โคลงบทที่ 67	ความซื่อสัตย์	
	เสียสินสงวนศักดิ์ไว้	วงศ์หงส์
	เสียศักดิ์สู่ประสงค์	สิ่งรู้
	เสียรู้เร่งดำรง	ความสัตย์ ไฉน
	เสียสัตย์อย่าเสียสู้	ชีพม้วยมรณา

เมื่อต้องเสียทรัพย์สินเพื่อรักษาศักดิ์ศรีวงศ์ตระกูลก็ต้องยอม เสียศักดิ์ศรีเพื่อแลกความรู้ก็ต้องยอม หากแพ้ยายใครก็ขอให้คงรักษาความสัตย์ชื่อไว้ ถ้าจะต้องยอมเสียสัตย์ สู้ยอมเสียชีวิตดีกว่า

โคลงบทที่ 184	ความเพียร	
	เห็นท่านมืออย่าเคลิ้ม	ใจตาม
	เรายากหากใจงาม	อย่าคร้าน
	อุตสาหะพยายาม	การกิจ
	เอาเยี่ยงอย่างเพื่อนบ้าน	อย่าท้อทำกิน

เมื่อเห็นคนอื่นมุ่งมั่นก็อย่าลืมหันตัวไปตามเขา แม้เรายากจนแต่ถ้ามีจิตใจงาม ไม่เกียจคร้าน ขยัน มานะทำงานไป และควรดูตัวอย่างดีจากเพื่อนบ้าน อย่าท้อเรื่องทำมาหากิน

โคลงบทที่ 101	น้ำใจไมตรี	
	เรียนพระธรรมแท้ผูก	ศาสนา
	ปลอกผูกคชตริงตรา	ตราหมี
	มนตร์ดลแลหยูกยา	สมรรถผูก ญเฮ
	ผูกโลกทั้งหลายนั้น	แน่นด้วยไมตรี

การเรียนรู้พระธรรมช่วยผูกศาสนาให้ดำรงอยู่ ปลอกใช้ผูกช้างไว้ได้ มนต์คาถาผูกญวไว้ได้ แต่น้ำใจไมตรีผูกโลกทั้งโลกไว้ได้

คำสอนทั้งหมดจากโคลงโลกนิติเป็นคำสอนที่มีคุณค่ายิ่ง เนื้อหาสาระยังคงทันสมัยอยู่เสมอ เพราะคำสอนทั้งหลายตั้งอยู่บนเหตุผลของความจริงทั้งทางโลกและทางธรรม คำสอนต่างๆ สอนให้เรารู้ซึ่งถึงระเบียบแบบแผนแห่งโลก มุ่งเน้นในเรื่องคุณธรรมความดี ยกย่องผู้มีปัญญา และไม่มีสิ่งใดประเสริฐและจริงแท้

ไปกว่าธรรมชาติของพระพุทธเจ้า ผู้อ่านจะได้ตัดสินใจและข้อคิดเพื่อนำไปพิจารณาตนเอง ได้เห็นมุมมองที่ช่วยสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นไปของมนุษย์และสังคมได้อย่างกว้างขวาง และสามารถนำแนวคิดต่างๆ ไปปรับใช้กับผู้อื่นหรือสถานการณ์ต่างๆ ได้ คำสอนหลากหลายประการจากโคลงโลกนิตินี้จึงเปรียบเสมือนสายธารแห่งสัจธรรมที่ไหลหลั่งมาสร้างความจำเริญให้แก่ชีวิตได้เสมอ

บรรณานุกรม

- นิยะดา เหล่าสุนทร. (2537). *โคลงโลกนิตติ: การศึกษาที่มา*. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2540). *ภาษิต คำพังเพย สำนวนไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.
- วรพล สุทธินันท์, บรรณาธิการ. (2544). *โคลงโลกนิตติ ฉบับร้อยแก้ว*. กรุงเทพฯ: ไพลินบุ๊คเนต.
- วิชาการ, กรม. (2543). *ประชุมโคลงโลกนิตติ*. กรุงเทพฯ: ศูรสภา.
- ศิลปากร, กรม. (2514). *ประชุมโคลงโลกนิตติ* (พิมพ์ครั้งที่ 18). กรุงเทพฯ: บรรณาคาร.
- สุปानी พัดทอง. (2545). โคลงโลกนิตติ อมตะวรรณกรรมคำสอน. *วรรณวิทัศน์* 2: 64-80.